

Nüvə fiziki: "Metsamor AES nüvə lobbiciliyinin yaşıl enerjiyə qarşı müqavimət nümunəsidir"

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə "Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Andrey Ojarovski: Bərpa olunan enerji texnologiyalarına fəal keçid nümayiş etdirən və hətta bu enerjini başqa ölkələrə ixrac edən Azərbaycanın nümunəsi onu deməyə əsas verir ki, bu sahədə mümkünsüz heç nə yoxdur

Rusiyalı nüvə fiziki, ekoloq, "Radioaktiv Tullantıların Təhlükəsizliyi" proqramının eksperti Andrey Ojarovskinin "Caliber" analitik mərkəzinə mü sahibəsini oxucularımıza təqdim edirik.

- Azərbaycan mühüm hadisəyə COP29-a ev sahibliyi etməyə doğru irəliləyir. Ölkəmizin bu istiqamətdə gördüyü işləri necə qiymətləndirirsiniz?

- Mən qeyd edərdim ki, COP29 konfransının aparıcısının rolu daha çox texniki xarakter daşıyır; Əsas odur ki, bu beynəlxalq tədbirin keçirilməsi üçün rahat şərait yaradılsın: logistika, infrastruktur və s. Məzmun BMT Ka-

tibliyi tərəfindən təmin edilir. Amma eyni zamanda, Azərbaycanın hazırda apardığı işləri görməkdən məmnunam- ölkəniz öz nümunəsi ilə bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəyə dinamik keçid imkanlarını nümayiş etdirir. Bu isə çox gözəldir- o zaman ki, əhəmiyyətli dərəcədə qalıtıq yanacaq ehtiyatlarına, yəni qaz və neft ehtiyatlarına malik olan ölkə dünyada bu ehtiyatların istismarı üçün lobbicilik etmir, əksinə, öz nümunəsi ilə antropogen iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üçün bərpa olunan enerji mənbələrinin faydalarını sübut edir və ilk növbədə günəş və külək enerjisinin praktiki tətbiqi reallaşdırır.

Xatırladaq ki, ötən il Azərbaycan BƏƏ və Səudiyyə Ərəbistanı ilə ölkədə 500 meqavat gücündə bərpa olunan enerji mənbələrinin, eyni zamanda, Qaradağ günəş elektrik stansiyasının yaradılması haqqında saziş imzalayıb. 230 meqavat istismara verilib və artıq fəaliyyət göstərir və ümumilikdə 2023-cü ildə Bakı Enerji Həftələri çərçivəsində xarici investorlarla ümumilikdə 2,9 gigavattlıq "yaşıl" layihələrin həyata keçirilməsinə dair müqavilə imzalanıb. Yəni, dünyanın ən böyük iqtisadiyyatı olmayan bir ölkə daxilində gigavattlarla yaşıl enerjiyə investisiya bu, çox təsiredicidir. Təəssüf ki, bütün ölkələr bu qədər məsuliyyət daşımır. Əgər COP29-da aparılan danışıqların yeganə nəticəsi Azərbaycanın bərpa olunan enerji sahəsində liderlərdən birinə çevrilməsidir-

sə, bu, artıq çox yaxşıdır.

- COP29-da xüsusi narahatlıq doğuran hansı ekoloji problemlər müzakirə edilə bilər?

- Bu cür danışıqlar həmişə gözənilməz olur, hər bir ölkənin öz maraqları var, bütün maraqlar üst-üstə düşmür və buna görə də bəzi dövrlərdə çox vaxt ekoloji məsələlərlə bağlı olmayan məqsədləri irəli sürmək üçün COP platformasından istifadə edirlər. Şəxsən mənə bir nüvə fizikası və nüvə enerjisinin əleyhdarı kimi narahat edən təhlükələrdən biri də uran da daxil olmaqla, qalıtıq enerji mənbələrindən davamlı istifadəni müdafiə edən dünya sənaye lobbilərinin öz sənayelərini "yaşıl" kimi təqdim etməyə çalışmaları ehtimaldır. Biz artıq keçmişdə həm kömür sənayesi, həm də nüvə sənayesi nümayəndələri tərəfindən belə yanaşmaların şahidi olmuşuq. Və təbii ki, COP29 çərçivəsində müxtəlif ölkələrin nüvə alimləri öz fəaliyyətlərini açıq şəkildə reklam edəcəklər. Ancaq ümid edirəm ki, COP29 iştirakçıları bu cür təkliflərə, deyək ki, sağlam skeptisizm nümayiş etdirəcəklər və dünya kömür və nüvə enerjisi tərəfdarlarının ardınca getməyəcək, çünki bu köhnəmiş texnologiyaların təhlükəsi tamamilə açıqdır. Axı, müasir nüvə energetikasının ən mühüm problemi ondan ibarətdir ki, hər hansı bir atom elektrik stansiyasının tikintisi özünü təmin etmək nöqteyi-nəzərindən son dərəcə baha başa gələn elektrik

enerjisinin istehsalına gətirib çıxarır, belə enerji subsidiyalar olmadan mümkün deyil; Bakıdakı iqlim danışıqlarına onlar da mütləq gələcək-sadəəcə pul istəmək üçün. Onlar subsidiyalar, vergilərin azaldılması və bəzi başqa güzəştlər istəyəcəklər - bütün bunlar gözənilir.

- Son vaxtlar dünya ictimaiyyəti yenidən Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının nüvə tullantılarının utilizasiyası ilə bağlı narahatlığa başlayıb. Tez-tez mətbuatda radioaktiv maddələr satmağa cəhd edən Ermənistan vətəndaşlarının saxlanması ilə bağlı məlumatlar dərc olunur. Bu problemə baxışınız necədir və onu necə həll etmək olar?

- Metsamor Atom Elektrik Stansiyası və ümumilikdə Ermənistanın bütün energetika sənayesi ilə bağlı narahatlıq doğuran vəziyyət nüvə lobbicilərinin bərpa olunan enerji texnologiyalarının işə salınmasının qarşısını almağa və ölkənin nüvə istehlakı yolundan çıxmasına mane olmağa çalışdığı klassik nümunədir. Ermənistan üçün nüvə enerjisindən imtina tamamilə mümkün olsa da, burada heç bir fantaziya yoxdur. Və sadəcə olaraq Ermənistanla ümumən oxşar iqlim şəraitinə malik, lakin bərpa olunan enerji texnologiyalarına fəal keçid nümayiş etdirən və hətta bu enerjini başqa ölkələrə ixrac edən Azərbaycanın nümunəsi onu deməyə əsas verir ki, burada mümkünsüz heç nə yoxdur. Bu arada Ermənistan özünün köhnə, təhlükəli Metsamor AES-dən başqa alternativ olmadığını iddia etməkdə davam edir.

Üstəlik, biz görürük ki, Rusiya və Fransa kimi nüvə lobbiciləri ya yeni nüvə layihələri tətbiq etməyə,

mək və zamanla yaşamaq istəmədiyi üçün nüvə canavarından istifadə edərək bütün regionu təhlükə altına salmağa davam etməkdir.

Nüvə tullantılarının Ermənistan ərazisindən qeyri-qanuni çıxarılması probleminə gəlincə, bu, bizim nüvə irsimizin daha bir əlamətidir. Keçən əsrin 70-80-ci illərində, "nüvə optimizmi" adlanan dövrdə, xüsusən də SSRİ-də həqiqətən də "hər evdə sülh atomu" şüarını həyata keçirməyə çalışdılar. Və radionuklid mənbələri - və bu atomun bəlkə də ən təhlükəli istifadəsidir, nüvə maddələri sənayedə istifadə edildikdə, müxtəlif vəzifələrə nail olmaq üçün istifadə edilmişdir: geoloji kəşfiyyatda, tikinti sahəsində, kənd təsərrüfatı avadanlıqlarının bir hissəsi kimi. Məsələn, "Qamma-Kolos" Sovet layihəsi var idi ki, bu layihədə toxumların səpindən əvvəl şüalanması nəzərdə tutulurdu və bu qurğular müxtəlif kolxozlara, o cümlədən Cənubi Qafqaza, Gürcüstana verilir. SSRİ-nin dağılmasından sonra isə bir sıra postsovet ölkələrinin rəhbərliyinin qarşısında duran mühüm vəzifə bu sahibsiz texnikanı tapıb təcrid etmək idi ki, hücum edənlərin əlinə keçməsin. Deməli, Ermənistan vətəndaşlarının bu cür bədbəxt yüklə saxlanması faktları daha çox onu göstərir ki, onlar, görünür, belə obyektlərdən, hətta təhlükəsizlik nəzərətinin bu və ya digər şəkildə mövcud olduğu AES-in özündən oğurlanıblar. Rusiyada, məsələn, radionuklid mənbələrinin itkiləri mütləq olaraq baş verir: yalnız bu ilin yazında belə bir hadisə İrkutsk vilayətinin şimalında baş verdi, lakin mənbə, Allaha şükür, tez tapıldı və Xabarovskda sadəcə insanlardan biri dozimetrik aletlə təsadüfən yollu kənarında kimsə tərəfindən çölə

atılan radionuklid elementi aşkar edib. Əgər vaxtında aşkar edilməsəydi, onun ətraf mühitə və insanlara nə qədər zərər verə biləcəyini təsəvvür etmək qorxuncdur.

- Fransa Avropada nüvə enerjisinin ən böyük istehlakçılarından biridir, baxmayaraq ki, Avropa mediası dəfələrlə fransız reaktorlarının təhlükəsizliyi və vəziyyəti ilə bağlı narahatlığını ifadə edib. Avropada bu problemin səviyyəsini necə qiymətləndirirsiniz?

- Axı mən Rusiya nüvə energetikası üzrə mütəxəssisəm, ona görə də bunu yalnız qismən mühakimə edə bilərəm. İndiki Avropa siyasətinin mənfi cəhətlərindən biri, mənə, Aİ ölkələrinin bu məsələdə vahid fikrə malik olmamasıdır. Elə ölkələr var ki, işləyən nüvə enerjisindən tamamilə imtina ediblər, lakin eyni zamanda öz iqtisadiyyatlarını tamamilə yenidən qurmaqdan çəkinməyiblər. Bunlar İtaliya, Litva və Almaniya kimi ölkələrdir. Məsələn, Almaniya da elektrik enerjisinin üçdə birindən çoxunu nüvə sənayesi istehsal edirdi, lakin Berlin Fransadan fərqli olaraq bu addımı atdı. Baxmayaraq ki, Almaniya və Fransa, prinsipçə, iqtisadi səviyyə baxımından müqayisə oluna bilən ölkələrdir ki, burada birində nüvə enerjisi tamamilə yoxdur, digərində isə iqtisadiyyatın mühüm elementidir. Ümumiyyətlə, vəziyyət hər bir ölkənin öz seçimini etdiyi Ermənistan və Azərbaycan nümunəsini təkrarlayır. Baxmayaraq ki, ümid edək ki, İrəvan nə vaxtsa işi görəcək və mövqeyini dəyişəcək.

İndi ən əsas odur ki, biz ümumiyyətlə nüvə enerjisinin irəliləyişini və inkişafını görmürük. Fransada da onun payı azalır: 75 faiz idi, amma tezliklə 70 faiz və ondan aşağı olacaq. Dünyada isə bu gün nüvə enerjisinin payı cəmi 10 faizdir: biz onun azaldılması tendensiyası da müşahidə edirik. Atom üçün lobbicilik edən ölkələr çox vaxt nüvə raket arsenalına malikdirlər- çünki hərbi və dinc atom arasında qırılmaz əlaqə var. Məsələn, Fransa belə silahlara sahibdir, lakin Almaniyanın atom silahı yoxdur və onun bərpa olunan enerji mənbələrinin xeyrinə nüvə enerjisindən qəti şəkildə imtina etməsi çox simvolik görünür- bu qərar onun üçün nisbətən asan idi. Bundan sonra, ekoloqların proqnozlarına görə, İsveçrədə, sonra isə çox güman ki, İsveçdə nüvə enerjisindən, imtina edəcək. Nüvə enerjisi sahəsində inhisar və iri şirkətlər və dövlət tərəfindən dəstək olmayan yerdə bərpa olunan enerji mənbələri iqtisadiyyatın bu arxaik elementlərini getdikcə uğurla əvəz edir.

Tərcümə - Elçin Bayramlı